

**ԱՐՑԱԽԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՕՏԱՐԱՑՄԱՆ ԵՎ
ՅՈՒՐԱՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ
ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Վարդգես Սաֆարյան

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԱրՊՀ

Արցախի պատմությունն ու մշակույթը հայ դարավոր պատմության ու մշակույթի անբաժանելի մասն են կազմում:

Խորհրդային տարիներին, «լենինյան ազգային քաղաքականության հաղթանակի» պայմաններում դարաբաղյան թեմատիկան արգելված էր հայ գիտնականների համար: Գոյություն է ունեցել չգրված մի օրենք՝ շրջանցել Ղարաբաղի թեման¹: Այս միտումը հատկապես վառ արտահայտվել է 1930-1950-ական թվականներին, երբ Արցախը ներկայացվում էր որպես «եղբայրական Ադրբեջանի անբաժանելի մաս»²: Սակայն 1960-ական թվականների կեսերից սկսած, երբ Արցախի պատմության ու մշակույթի ադրբեջանական «մեկնաբանությունը» սպառնում էր վերածվել Ադրբեջանական ԽՍՀ և ի մասնավորի Լեռնային Ղարաբաղի հայաթափության պատմական հիմնավորման, հայագիտությունը նախ զգուշորեն³, իսկ 70-ականներից (երբ Ադրբեջանում առավել մեծ համառությամբ սկսեց հնչել այն գաղափարը, թե «Ղարաբաղը հնուց ի վեր ադրբեջանական տարածք է», և այստեղ ստեղծված բոլոր մշակութային արժեքների միակ ժառանգորդն ադրբեջանցիներն են) նաև ակտիվորեն սկսեց շոշափել ղարաբաղյան թեմատիկան՝ մանրամասնելով հատկապես Հայաստանի և հայ մշակույթի հետ Արցախի պատմության և մշակութային միասնականության հայեցակարգը: Ադրբեջանական կեղծարարությունների բացահայտումը և լեզվական, պատմա-մշակութային հիմնավոր փաստարկներով դրանց մեր-

¹ Այս կապակցությամբ խորրդանշական է Ս.Լ.Իսիցիանի մեկնադրության ծակատագիրը. որը գրված լինելով 1920-ան թթ. տպագրվել է միայն 1981 թ.

² Тер-Григорян Т. И. Нагорно-Карабахская автономная область. Известия АзФАН СССР, N 4, Баку, 1939, с. 13-22; Вартапетов А. С. Очерк жилищ и строительных кадров Нагорного Карабаха // Тр. АзФАН СССР, вып. 25, Баку, 1936, с. 99-119.

³ Պողոսյան Ա. Ս. Հաղորթի բարբառը, Երևան, 1965; Ղալթյան Կ. Ս. Ղարաբաղի բարբառային քարտեզը, Երևան, 1968; Բարխուդարյան Ս. Տապանագիր Համամ իշխանի անունով // ԳԱ տեղեկագիր, 1964, թիվ 1, էջ 61-64:

ժուճը, քաղաքական ակտիվ պաթոսը դարձավ մի շարք հայագետների և մտավորականների խնդիրներից մեկը¹:

Այսօր, երբ Արցախի խնդրի միջազգայնացման պայմաններում ադրբեջանական քարոզչական մեքենան շարունակում է լայնածավալ աշխատանքներ տանել՝ ուղղված պատմական իրականության կեղծարարությանը, «հայերը Ղարաբաղի տարածքում հյուրեր են»² թեզի «հիմնավորմանը», հայագիտության նվաճումների դիրքերից ադրբեջանական պատմագիտության համակողմանի քննությունը, քննադատությունն ու գնահատումն էլ ավելի արդիական են դառնում:

Սա հատկապես կարևոր է մշակույթի հետազոտության առումով, քանի որ հաճախ հենց մշակութային ժառանգության դրսևորումներով կարելի է վերհանել էթնիկ ինքնության մի շարք կողմերը: Եվ երկրորդ, այսօր Արցախի ազատագրման շնորհիվ հայագիտության համար ֆիզիկապես մատչելի է դարձել այդ ժառանգության մի զգալի մասը, և մի շարք դիտարկումներ կարելի է կատարել դաշտային անմիջական աշխատանքների օգնությամբ (այցելություններ, լուսանկարահանում ու չափագրում և իվերջո՝ հնագիտական պեղումներ):

Ղարաբաղի պատմության և մշակույթի հարցերը դարձել են ադրբեջանական պատմաբանների հետազոտությունների առարկա այն ժամանակաշրջանից, երբ հին հայկական տարածքը բռնի կերպով մտցվեց նորաստեղծ Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմի մեջ:

Հողվածի նպատակն է ադրբեջանական պատմագիտության վերլուծության հիման վրա վեր հանել նրանում Արցախի մշակույթի քննության մեթոդաբանական, տեսական, քաղաքական հիմքերը, ցույց տալ ադրբեջանցի պատմաբանների՝ Ղարաբաղում թուրքական էթնոսի բնիկ լինելու

¹ Мелик-Оганджян К. А. Историко-литературная концепция З. Бунятова // Вестн. архивов Армении, 1968, № 2, с. 169-190; Ուլուբաբյան Բ. Ա. Խաչենի իշխանությունը X-XIV դարերում, Երևան, 1975, նույնի՝ Ոսկե շրջի, Երևան, 1979: Նույնի՝ Պանծասար, Երևան, 1981: Ղազինյան Ա. Արցախ // ՀԱԲ, N15, Երևան, 1983: Սլյուշյան Շ. Լեռնային Ղարաբաղի պատմա-ճարտարապետական հուշարձանները, Երևան, 1980: Акопян А. А., Мурадян П. М., Юзбашян К. Н. К изучению истории Кавказской Албании (о книге Ф. Мамедовой «Политическая история и историческая география Кавказской Албании (III в. до н. э.-VIII в. н. э.)»)// К освещению проблем истории и культуры Кавказской Албании и Восточных провинций Армении. Ереван, 1991, с. 321-352; Арутюнян Б. А. Административно-политическое состояние северо-восточных областей царства Великой Армении в 387-451 гг.// К освещению проблем истории и культуры Кавказской Албании ..., с. 16-37; он же: К вопросу о локализации страны Лпинк // К освещению проблем истории и культуры Кавказской Албании..., с. 107-126; Улубабян Б. А. Топонимы «Албания», «Агванк» и «Аран» // ИФЖ АН Арм.ССР, 1971, № 3, с. 115-126; он же: О границах древнего Агванка// Вестник ЕГУ, 1979, № 1, с. 109-124; он же: К вопросу об административно-политическом положении северо-восточной Армении в домарзпанский период // Вестник ЕГУ, 1975, № 2, с.149-164; Мнацаканян А. Ш. О литературе Кавказской Албании. Ереван, 1969; Свазян Г. С. Понятие «страны Агванк» в сочинении Мовсеса Казанкатваца// Вестник архивов Армении, 1973, № 1, с. 225-283.

² Выступление И. Алиева в Лондоне в клубе «Chatham house» 13 декабря 2004 г. Баку 13.12.2004. АзербТА.

և հայերի եկվորության մասին հայեցակարգի սնանկությունը, և հետևաբար, արցախահայության մշակութային ժառանգության յուրացման փորձերի անհիմն և անհեռանկար լինելը:

Նշյալ նպատակը ենթադրում է լուծել հետևյալ կոնկրետ խնդիրները. որոշել ադրբեջանական պատմաբանների կողմից արցախահայության մշակութային ժառանգության օտարման և յուրացման քաղաքական միտումները, վեր հանել նման մեթոդաբանության ամբողջական պատկերը:

Ադրբեջանական պատմաբանների առանձին աշխատանքները դեռևս խորհրդային տարիներին առաջատար հայ և ռուս հետազոտողների կողմից ստացել են համապատասխան գնահատական: Այսպես, Կովկասյան Աղվանքի և Հայաստանի քաղաքական սահմանի, ինչպես նաև Կուրի և Արաքսի միջագետքի վարչական և քաղաքական պատկանելության հարցերը, որոնք բազմիցս բարձրացվել են ադրբեջանական պատմաբանների կողմից, հանգամանորեն դիտարկվել և գնահատվել են Ա.Նովոսելցևի, Կ.Մելիք-Օհանջանյանի, Ա.Հակոբյանի, Պ.Մուրադյանի, Կ.Յուզբաշյանի, Բ.Հարությունյանի, Բ. Ուլուբաբյանի և այլոց աշխատություններում¹:

Հայաստանի հյուսիս-արևելյան գավառների քաղաքական և մշակութային գործիչներին աղվանացնելու ադրբեջանական պատմաբանների փորձերը կանխարգելվել են Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Է.Պիվազյանի, Ա. Մնացականյանի, Պ.Սևակի և ուրիշների աշխատությունների շնորհիվ²:

Կովկասյան Աղվանքի, Արցախի, Ուտիքի և Սյունիքի բնակչության էթնիկական կազմի հիմնախնդիրները դիտարկվել են Ա. Հակոբյանի, Ա. Անասյանի, Բ.Առաքելյանի, Գ.Առաքելյանի, Բ.Հարությունյանի, Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Ս.Մելիք-Բախշիյանի, Ա.Մնացականյանի, Պ. Մուրադ-

¹ Новосельцев А. П. К вопросу о политической границе Армении и Кавказской Албании в античный период // Кавказ и Византия. Ереван, 1979, вып. 1, с.10-18; он же: Кавказская Албания: проблемы, трудности и пути их преодоления // Восток, 1991, № 5, с.190-200; Мелик-Оганджян К. А. Историко-литературная кончечия З. Буниятова...; Акопян А. А., Мурадян П. М., Юзбациян К. Н. К изучению истории Кавказской Албании ...; Арутюнян Б. А. Административно-политическое состояние северо-восточных областей царства Великой Армении...; Улубабян Б. А. Топонимы «Албания», «Азганк» и «Аран»...; его же: О границах древнего Азганка...; он же: К вопросу об административно-политическом положении северо-восточной Армении в домаршпанский период...; Мнацаканян А. Ш. О литературе Кавказской Албании...; Связян Г. С. Понятие «страны Азганк» в сочинении Мовсеса Каганкатвацци.

² Мелик-Оганджян К. А. Еще раз о национальной принадлежности Мхитара Гоша, автора «Судебника» // Вестн.архивов Армении. 1969, № 1, с. 183-198; Пивазян Эм. А. Еще раз о Мхитаре Гоше // К освещению..., с 196-208; Арутюнян Б. А. Когда отсутствует научная добросовестность...; Мнацаканян А. Ш., Севак П. С. По поводу книги З.Буниятова «Азербайджан в VII-IX вв» // ИФЖ, 1967, № 1, с. 177-190.

յանի, Ա. Փափագյանի, Բ. Ուլուբաբյանի և ուրիշների աշխատություններում¹:

Ի պատասխան ադրբեջանական հետազոտողների Արցախի պատմամշակութային ժառանգությունը յուրացնելու փորձերի՝ 1970-1990-ական թթ. լույս են տեսել հայ և ռուս գիտնականների մի շարք աշխատություններ, որտեղ հիմնավորվում էր նմանատիպ միտումների անհեթեթությունը²:

Այս առումով կարևոր սահմանագլուխ դարձավ «Կովկասյան Աղվանքի պատմության և մշակույթի հիմնախնդիրները» գիտաժողովը՝ նվիրված ակադեմիկոս Ս.Խաչիկյանի 70-ամյակին: Գիտաժողովում Հայաստանի Արևելյան գավառների և Կովկասյան Աղվանքի էթնիկ կազմի, վարչաքաղաքական սահմանների մասին հարցերի և աղբյուրագիտական հիմնախնդիրների հետ մեկտեղ դիտարկվել են մշակույթի հիմնախնդիրները: Մասնավորապես, Պ.Սուրադյանի, Մ.Հասրաթյանի, Յ.Պետրոսյանի և ուրիշների զեկուցումներում վեր են լուծվել այսպես կոչված «հայալեզու աղվանական գրականության», հայ ճարտարապետության արցախյան դպրոցի, Արցախի խաչքարերի իմաստաբանության հետ կապված հարցեր³:

Ադրբեջանական պատմագիտության զարգացման միտումները բավականին մանրամասն վերլուծված են Վ.Շնիրելյանի աշխատության մեջ, որի եզրակացությունները և հիմնական դրույթները մոտ են մեր տեսակետներին: Մասնավորապես, մենք համակարծիք ենք Վ.Շնիրելյանի այն տեսակետին, որ ադրբեջանական ժողովրդի ծագման՝ իրար հետ բախվող մի քանի տեսությունների համաժամանակյա գոյությունը խոսում է

¹ Акопян А. А. *Албания-Алуанк в греко-латинских и древнеармянских источниках*, Ереван, 1987; Анасян А. С. *Новая концепция в албанистике // К освещению проблем истории и культуры Кавказской Албании и Восточных провинций Армении...* с.126-154; Аракелян Г. С. *Об этнографического порядка размышлениях* 3.Бунятова // там же с.398-405; Арутюнян Б. А. *Когда отсутствует научная добросовестность // Вестн.обществ.наук АрмССР. 1987, № 7, с. 33-56; Мелик-Оганджаниян К. А. указ. соч.,; Мелик-Бахиян Ст. Т. Об одном «разъяснении»* 3. Бунятова // К освещению проблем...с.208-213; Мнацаканян А. Ш. указ.соч.,; Мурадян П. М. *Упрощенный подход мешает выяснению этнических проблем.//История—память поколений: Проблемы истории Нагорного Карабаха. Ереван, 1990, с. 5-8; Папазян А. Д. Новые этнографические данные о последних отпрысках армянской феодальной знати в Сюнике // К освещению проблем... с.236-244; Улубабян Б. А. Еще одна произвольная интерпретация армянской «Истории страны Агванк» // там же, с.383-397 и др.*

² Якобсон А. Л. *Гандзасарский монастырь и хачкары: Факты и вымыслы // ИФЖ, 1984, № 2, с.146-152; Асратян М. М. Арцахская школа армянской архитектуры; факты и фальсификации // К освещению проблем... с. 457-469; Аракелян Б. Н., Саакян А. С. Хачкары – предмет антинаучных извращений // там же, с. 470-483; Петросян Г. Л. О памятниках из Аветараноца (Чанахчи), или как создавались исторические вымыслы // Коммунист, 1989, № 57; Григорян Г.М. *Очерки истории Сюника IX-XV вв. Ереван, 1990, с.20-37; Карапетян С. Памятники армянской культуры в зоне Нагорного Карабаха. Ереван, 2000 и др.**

³ *Շահնագարյան Ա.Բ. Գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Կովկասյան Աղվանքի պատմության և մշակույթի խնդիրներին // Լրաբեր հաս. գիտ., 1988, № 7, էջ 97-101.*

այն մասին, որ ադրբեջանական ազգի կազմավորումը մինչ օրս չի ավարտվել¹:

1936 թ.-ից հետո, երբ Ադրբեջանի թուրքերին սկսել են պաշտոնապես կոչել «ադրբեջանցիներ», ադրբեջանական պատմաբաններից պահանջում էին ադրբեջանական ժողովրդին ներկայացնել որպես բնիկ բնակչություն: Ադրբեջանական ժողովրդի բնիկ լինելը հիմնավորելու խնդիրն ուներ բացառապես քաղաքական նշանակություն: Մասնավորապես, տվյալ խնդիրը ձևակերպվել է Ադրբեջանի Կոմունիստական կուսակցության 1949 և 1951 թթ. տեղի ունեցած XVII և XVIII համագումարների ժամանակ²:

Արդեն Ադրբեջանի պատմության առաջին իսկ դպրոցական դասագրքում, որը հրատարակվեց 1939թ.-ին և վերահրատարակվեց 1941 թ.-ին, տեղի բնակչությունը, որ դարաշրջանին էլ որ վերաբերվի խոսքը, կոչվում է բացառապես՝ «ադրբեջանցի»³: Դասագրքի հեղինակները, փորձելով հիմնավորել Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմի մեջ մտցնելու իրավասությունը, ընդգծում են, որ այն հնուց ի վեր ունեցել է Ադրբեջանի հետ սերտ տնտեսական կապեր: Ադրբեջանի պատմության մասին հաջորդ դասագրքում (1946թ.) առաջին անգամ ադրբեջանցիների նախնիներ ճանաչվեցին նաև աղվանները⁴:

1950-ական թվականների վերջերից ադրբեջանական ուսումնասիրողներն սկսեցին Ղարաբաղում և ընդհանրապես Կուրի աջափնյակում ապրող ու ստեղծագործող հայ քաղաքական գործիչներին, պատմաբաններին և գրողներին, ներկայացնել որպես աղվաններ: Այդ ճակատագրին արժանացան պատմիչներ Մովսես Կաղանկատվացին, Կիրակոս Գանձակեցին, բանաստեղծ Դավթակը, իրավագետ Մխիթար Գոշը, իշխան Սահլ Սմբատյանը և ուրիշներ⁵:

Ղարաբաղի քրիստոնեական հուշարձաններն ադրբեջանական պատմաբանները համառորեն անվանում էին աղվանական ու պնդում, թե Արցախի X-XIII դարերի վանքերի հայերեն արձանագրությունների ստեղծողները ոչ մի առնչություն չունեին հայերի հետ⁶: Ադրբեջանցի հեղինակների տրամաբանության համաձայն, եթե աջափնյակը պատկանել է Կովկասյան Աղվանքին և առնչություն չի ունեցել հայերի հետ, ապա այնտեղ

¹ Шнирельман В. А. Войны памяти: мифы, идентичность и политика в Закавказье. М., 2003

² Ямпольский З. И. Вопросы древней истории в изданиях Азербайджанской ССР (1948-1951 гг)// ВДИ, 1952, № 2, с.164.

³ История Азербайджанской ССР: Учебник для 8 и 9 кл. Баку, АзФАН, 1939, с.35-36, 72-74, 85.,История Азербайджана. (Краткий очерк). Баку, АзФАН, 1941, с. 5.

⁴ Очерки по истории Азербайджана// Изв. АН АзССР, Отделение общ.наук, Баку, 1946, вып.1.с.27.

⁵ Буниятов З. М. Азербайджан в VII-IX вв. Баку: изд.-во АН АзССР, 1965 с. 12, 184-186.

⁶ Ахундов Д. Архитектура древнего и раннесредневекового Азербайджана. Баку, 1986, с. 111-112.

հայկական հետքի առկայություն չի կարող լինել, ու բոլոր պատմական հուշարձանները պետք է աղվանների ստեղծած լինեն: Այս տեսակետի համաձայն արդեն 1950-ական թվականներին հայկական հուշարձանների առկայությունը տարածաշրջանում անտեսվում էր:

Հայերի դերը հին և միջնադարյան Անդրկովկասում փոքրացնելու և նսեմացնելու մի այլ միջոց էլ անտիկ և միջնադարյան սկզբնաղբյուրների բազմատիրաժ վերահրատարակություններում «Հայկական պետություն» եզրույթը «Աղվանական պետություն» եզրույթով փոխարինելն էր, որն ուղեկցվում էր նաև հայությանն ու արցախահայությանն իրար հակադրելով¹:

Ժամանակի ընթացքում «Կովկասյան Աղվանքն» ու «աղվանները» փոխարինվեցին «Ադրբեջան» և «ադրբեջանցիներ» տարբերակով²: Եվ հենց 1980-ական թթ. վերջին քրիստոնեական հուշարձանների նկատմամբ վերաբերմունքն արմատականորեն փոխվեց: Ադրբեջանական ԽՍՀ կառավարության որոշմամբ տասնյակ հայկական հուշարձաններ որակվեցին որպես «աղվանական»³: 1980-ական թթ. վերջին և 1990-ական թթ. սկզբներին՝ ազգային շարժման աճի և պետական անկախության նվաճման պայմաններում հատուկ հեղինակություն են ձեռք բերել պանթուրքական հայացքները: Ադրբեջանական պատմաբանները նորից անենուրեք սկսեցին փնտրել թուրքերին⁴:

Խորհրդային պետության գոյության ողջ ընթացքում Ադրբեջանում պետական մակարդակով իրականացվում էր Արցախի և Ադրբեջանի կազմի մեջ մտցված՝ պատմական Հայաստանի այլ շրջանների մշակութային ժառանգության յուրացման ծրագիր: Բռնալուրացումը հիմնականում ընթանում էր երկու եղանակով՝ փորձեր էին արվում գտնել հայքրիստոնեական և թաթար-մահմեդական մշակույթների մեջ “ընդհանուր

¹ Мурадян П. М. Два искаженных издателем памятника // К освящению проблем истории ... с.225-236.

² Эфенди Р. Каменная пластика Азербайджана. Баку, 1986; Аббасов М. Г. Охрана памятников истории и культуры – гражданский долг каждого // Памятники Азербайджана. Баку, 1989

³ Постановление СМ Азербайджанской ССР № 145 от 27 апреля 1988 г. // «Советский Карабах», 8 июля 1988. *Դրա մասին տես* Мурадян П. М. *Нагорный Карабах с древних времен до 1917 г.* // *История – память поколений*... с.99.

⁴ Алияров С. С. Об этногенезе азербайджанского народа // К проблеме этногенеза азербайджанского народа / Ред. М. А.Исмаилов. Баку, 1984, с. 4-39. Алив К. Г. Этноды о населении древнего Азербайджана // К проблеме этногенеза азербайджанского народа / Ред. М. А.Исмаилов. Баку, 1984, с.40-68; Гейбуллаев Г. А. К этногенезу азербайджанцев // К проблеме этногенеза азербайджанского народа / Ред. М. А. Исмаилов. Баку, 1984, с.102-151.; Юсифов Ю. Б. К значению древних топонимов в изучении этнической истории Азербайджана // Изв. АН АЗССР, сер. лит-ра, яз. и искусство, Баку, 1987, № 2, с.101-110.; Юсифов Ю. Б. Об актуальных проблемах этнической истории Азербайджана // Проблемы изучения источников по истории Азербайджана / под ред. Т. С. Велиева, Баку, 1988, с.17-19.; Юсифов Ю. Б. Ранние контакты Месопотамии с северо-восточными странами // ВДИ, 1987, № 1, с.19-40; Алив И. Г. Изучение проблем древней истории, филологии и археологии в Азербайджане в 1977 – 1987 годы // ВДИ, 1988, № 1, с.63.

ակունքներ” և “նմանություններ” (Վ.Լևիատով, Տ.Տեր-Գրիգորյան, Ա.Ալեքսանդրով, Ա.Վարտապետով, Զ.Յամպոլսկի, Զ.Բունիյաթով և այլն): Դրա հետ միասին նշված հեղինակների աշխատություններում փորձեր էին կատարվում Արցախի հայությանը ներկայացնել որպես եկվորներ, որոնք հայացրել են տեղական աղվանական բնակչությանը: Սյուս կողմից Արցախահայ մշակութային ժառանգությունը վերագրվում էր աղվաններին, իսկ աղվաններից էլ՝ ադրբեջանցիներին¹:

Ներկա շրջանում ադրբեջանական մտավորականությանը նոր նախնիներ է փնտրտում և ադրբեջանական էթնոսի կողմից հստակ արտահայտված թշնամական վերաբերմունք է դրսևորողվում դեպի արցախահայության մշակութային ժառանգությունը: Դա կարելի է ցուցադրել Ջուղայի խաչքարերի օրինակով, ինչպես նաև Քարվաճառի, Ֆիզուլիի, Ջանգելանի, Ջաբրայիլի և Աղզամի խաչքարերի և քրիստոնեական հուշարձանների նկատմամբ ցուցաբերած վանդալիզմի փաստերով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ եթե խորհրդային ժամանակաշրջանում հայկական էթնոսին հատկացվել էր որևէ դեր տվյալ տարածաշրջանի պատմության և մշակույթի մեջ, ապա այսօր ամբողջությամբ արհամարհվում է հայերի գոյությունը ոչ միայն Ղարաբաղում, այլև՝ ընդհանրապես Ադրկովկասում²: Ժամանակակից ադրբեջանական պատմաբանների աշխատանքի մեթոդը պանթուրքիզմի գաղափարների իրականացման նպատակաուղղված օրինակ է, որը նաև բացահայտորեն քարոզվում է Ադրբեջանում: Ընդ որում այդ գաղափարները ոգեշնչողների դերում, ինչպես և նախկինում, հանդես են գալիս պետության ղեկավարները:

Այսօր Ադրբեջանի պատմաբանների առաջ դրված է երկու խնդիր՝ «ապացուցել» ադրբեջանցիների բնիկ լինելը ժամանակակից Ադրբեջանի հանրապետության տարածքում և միաժամանակ մաքրել այդ տարածքը հայկական ժառանգությունից: Այդ նպատակով փորձեր են արվում.

- նույնականացնել Կովկասյան Աղվանքը և Ադրբեջանը (տվյալ միտումն առաջին անգամ հնչողություն է ստացել 1930-1940-ական թվականներին և հետագա զարգացում՝ 1960-ական թվականներից ի վեր),

- հայտարարել, որ իբր գոյություն է ունեցել հարուստ աղվանական գրականություն և, որ հայերը դա ոչնչացրել են՝ նախապես այն հայերեն թարգմանելով,

¹ Մանրամասն տես. Դ. Պետրոսյան. *Մշակութային էթնոցիդն Արցախում (մշակութային ժառանգության բռնալուրացման մեխանիզմը)*.// *Ադրբեջանի պետական ահաբեկչությունը և էթնիկական զտումների քաղաքականությունը Լեռնային Ղարաբաղի դեմ. Շուշի, 2010, էջ 137-149:*

² *Карабах. Очерки истории и культуры. Баку, 2004; Мамедова Ф. Кавказская Албания и албанцы. Баку, 2005; Мамедова Ф. К вопросу о Албанском (Кавказском) этносе // <http://caucasianhistory.org/>*

- Ղարաբաղում և ընդհանրապես Կուրի աջափնյակում ապրած ու ստեղծագործած հայ պատմական քաղաքական գործիչներին, պատմիչներին և գրողներին, ներկայացնել որպես աղվաններ,

- «ապացուցել», որ Արցախը երբեք չի պատկանել հայ մշակույթի կենտրոններին՝ հայտարարելով, որ Ղարաբաղի հայացման գործընթացը տեղի է ունեցել XII դարից (Ձ. Բունիյաթով), և նույնիսկ XIX դարից (Ֆ. Մամեդովա, Դ. Ախունդով և այլ), սկսած,

- «ապացուցել», որ քրիստոնեությունը Աղվանք մտել է ավելի վաղ քան Հայաստան, և որ Աղվանից եկեղեցին միշտ անկախ էր կամ պայքարում էր Հայ եկեղեցուց անկախանալու համար:

Հետազոտության արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ Արցախի հին մշակույթի հարցում.

- Ադրբեջանական հետազոտողներն ընդգծելով Ազոխի և Թաղլարի անձավային կայանների կարևորությունը մարդկային հասարակության զարգացման ուսումնասիրության մեջ, միաժամանակ հաճախ կատարել են գիտությունից հեռու եզրակացություններ՝ վաղ պալեոլիթի մարդկանց վերագրելով նստակեցություն, հաշվելու համակարգ, ձևավորող խոսք, հոգևոր մշակույթ (Մ. Հուսեյնով, Ի. Ալիև): 1970-1980-ական թթ. որոշ աշխատանքներում փորձեր են կատարվել հետևել ադրբեջանցիների ֆիզիկական տեսակի կայացմանը՝ նույնիսկ պալեոլիթյան ժամանակներից սկսած, իսկ Ադրբեջանի պատմությունը սկսել պալեոլիթից (Ի. Ալիև, Ռ. Կասիմովա, Ա. Սումբատզադե),

- ադրբեջանցի հնագետները որոշակի ներդրում ունեն Ղարաբաղի բրոնզե և վաղ երկաթե դարաշրջանների նյութերի հայտնաբերման և դասակարգման առումով: Մինչև նույն ժամանակ, նկարագրելով հնագիտական նյութը, նրանք հնարածին էթնիկ երանգ են վերագրում այդ նյութերին՝ Կուր-արաքսյան մշակույթը հայտարարելով որպես թուրքական մշակույթ (Է. Ալիբեյզադե, Կ. Վելիև, Ն. Ռզան), «նախաադրբեջանցիների մշակույթ» (Յու. Յուսիֆով) և այլն: Չհիմնավորված անվանափոխել են գիտության մեջ հայտնի հնագիտական մշակույթները՝ խառնաշփոթություն մտցնելով Անդկովկասի հնագիտության մեջ: (Տ. Բունիյաթով, Մ. Հուսեյնով),

- եթե մինչև 1960 - ական թվականները քրիստոնեական հուշարձանների գոյությունը նախկին ԼՂԻՄ տարածքում Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից արհամարհված էր, ապա 1960-ական թթ. երկրորդ կեսերից սկսած, դրանք դարձան ադրբեջանական պատմաբանների «հետազոտությունների» օբյեկտ: Ղարաբաղի այս հուշարձանները ադրբեջանցի հետազոտողները փորձել են աղվանականացնել՝ հետագա ադրբեջանա-

կանացման հեռանկարով (Ռ. Գեուշև, Դ. Ախունդով և ուրիշներ): Այդ նպատակով՝

- ադրբեջանցի պատմաբանները «փնտրում» և «գտնում» են միհրականության տարրեր Արցախի քրիստոնեական հուշարձաններում,

- և վերջապես, XX դարի 70-ական թվականներից սկսած, ադրբեջանական պատմագիտությունը վերջնականապես անցավ թուրքական հակահայ պատմագրության ավանդույթներին:

Резюме

В статье выявляются политические и научные тенденции и методология азербайджанской исторической науки, направленные на фальсификацию древней и средневековой культуры Арцаха.

Summary

The article identifies political and scientific trends and methodology of the Azerbaijani historical science, aimed at the falsification of the ancient and medieval culture of Artsakh.